

СТРУКТУРА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У зв'язку з інтеграцією України у світовий економічний простір гостро постає питання забезпечення економічної безпеки країни. Забезпечення безпеки країни є гарантом процвітання добробуту як економіки у цілому, так і кожного окремого громадянина. Саме тому економічна безпека повинна бути представлена як цілісна категорія та цілеспрямована система. Актуальність теми полягає у тому, щоб узагальнити досвід іноземних та вітчизняних науковців у визначенні терміну «економічна безпека» та виділити основні її види.

Проблема економічної безпеки держави в останні роки активно досліджується у іноземній та вітчизняній літературі. Економічна безпека України в останні роки перетворилася на об'єкт значної уваги фахівців та вчених. Антоненко Л.А., Дера К.А., які на перший план висувують технологічну безпеку держави та суміжну їй «техногенну безпеку». Техногенна безпека – охоплює практично всі небезпечні об'єкти техносфери, зокрема військові, сільськогосподарські, штучні космічні об'єкти та аварії, що становлять загрозу для населення і довкілля [1, с. 21-22]. Економічна безпека, на думку Дарнопиха Г.Ю. формулюється як категорія, яка втілює в собі певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту населення в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності. Вона виступає як сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин [3, с. 9]. Мішина І.Г. стверджує, що на рівні держави економічна безпека набуває ознак національної безпеки. Пріоритетні складові: силова (спроможність відстоювати свої інтереси на міжнародному рівні), екологічна (пріоритетність сталого екологічно безпечного розвитку), техніко-технологічна (передумова статусу країни: сировинний придаток чи розвинена економіка), політико-правова (формування дійових правових механізмів, які сприяють розвитку національної економіки) [6, с. 28]. На думку Власюка О.С. інвестиційна компонента – це той чинник, та сила, яка дає змогу економіці розвиватися з урахуванням об'єктивних змін, ... зберігаючи одночасно незмінним цільовий базис – задоволення потреб людини шляхом забезпечення процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ [9, с. 22].

В Україні триває процес економічних перетворень, саме тому, сучасні реформаційні перетворення можуть принести потенційні загрози економічній безпеці держави. Аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що й досі потребує визначення сутності та критерії економічної безпеки, а також подальша розробка її складових.

Метою статті є розвиток науково-методичного забезпечення концептуальних основ економічної безпеки України а саме розробка структури економічної безпеки держави.

Сучасна економічна наука розглядає декілька концептуальних моделей забезпечення економічної безпеки. Перша – це модель структурної жорсткості економічної системи, її керованості, високого рівня захищеності від зовнішніх викликів та загроз. Головною умовою економічної безпеки розглядаються ресурси, потужність, стабільність, керованість. На основі подібних положень будувалась системи економічної безпеки колишнього СРСР. Сьогодні вони реалізуються у економічних системах низки країн, перш за все Китаю, у більшості приватних і державних корпорацій, регіональних економічних системах.

Друга модель – ринкова система господарювання, де в основу забезпечення економічної безпеки закладені ідеї структурної, функціональної варіативності як способу забезпечення конкурентоспроможності у просторі фінансово, трудового, товарного та іншого ринкового хаосу. Економічна безпека розглядається у цьому контексті як раціонально обґрунтована діалектична єдність інноваційних, ризикованих економічних дій в одних сегментах ринкових відносин та методів стабільного, технологізованого, прибуткового господарювання [9, с. 43-46].

Синтезують різні точки зору на сутність економічної безпеки наукові розробки Б. Губського [2], Т. Шлемка, І. Бінька [4], та ін., які надають свою оригінальну підставу його визначення. Мунтіян В.І. констатує, що економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [7]. Це є висновком автора після розкриття змісту економічної безпеки держави «як стану захищеності економічних інтересів особи, суспільства і держави, розвитку достатнього оборонного потенціалу, що сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню економіки в режимі розширеного відтворення, як створення передумов для підтримки і покращення рівня життя

громадян, задоволення корінних національних інтересів у виробничо-економічній, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших суб'економічних сферах». Автор пропонує оцінювати економічну безпеку як результативність та ефективність загальнонаціональних заходів і механізмів з стабільного розвитку економіки та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [8, с. 17].

На нашу думку, такий підхід є досить раціональним. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що економічна безпека держави – це досягнення національних інтересів держави та здатність країни захищати ці інтереси від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також можливість поновлювати процес суспільного відтворення і достатній оборонний потенціал у кризових ситуаціях.

Також доцільно розглядати економічну безпеку з позиції сталого розвитку країни. Економічна безпека – це сталий розвиток, який сприяє подальшому вдосконаленню соціально-економічній сфері та досягнення загальнонаціональних інтересів.

Що стосується України, то у 1998 р. було розроблено Концепцію національної безпеки України, в якій сутність економічної безпеки було визначено як «спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз».

Доцільно погодитися з думкою Кузьменко В.В., що економічна безпека держави полягає у забезпеченні захисту суспільства і кожного його члена зокрема від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, що сприяє його стабільному економічному розвитку [5].

Проаналізувавши наукові праці нами було виділено наступні види економічної безпеки [4, 6, 10, 11] (рис. 1): внутрішня та зовнішня економічна безпека. Внутрішня безпека, в свою чергу, складається з продовольчої, технологічно-інноваційної, соціальної, демографічної, інвестиційної, ресурсної, воєнно-економічної, екологічної та фінансової безпеки. Зовнішньоекономічна безпека включає зовнішньоторговельну безпеку (експортна та імпортна безпека).

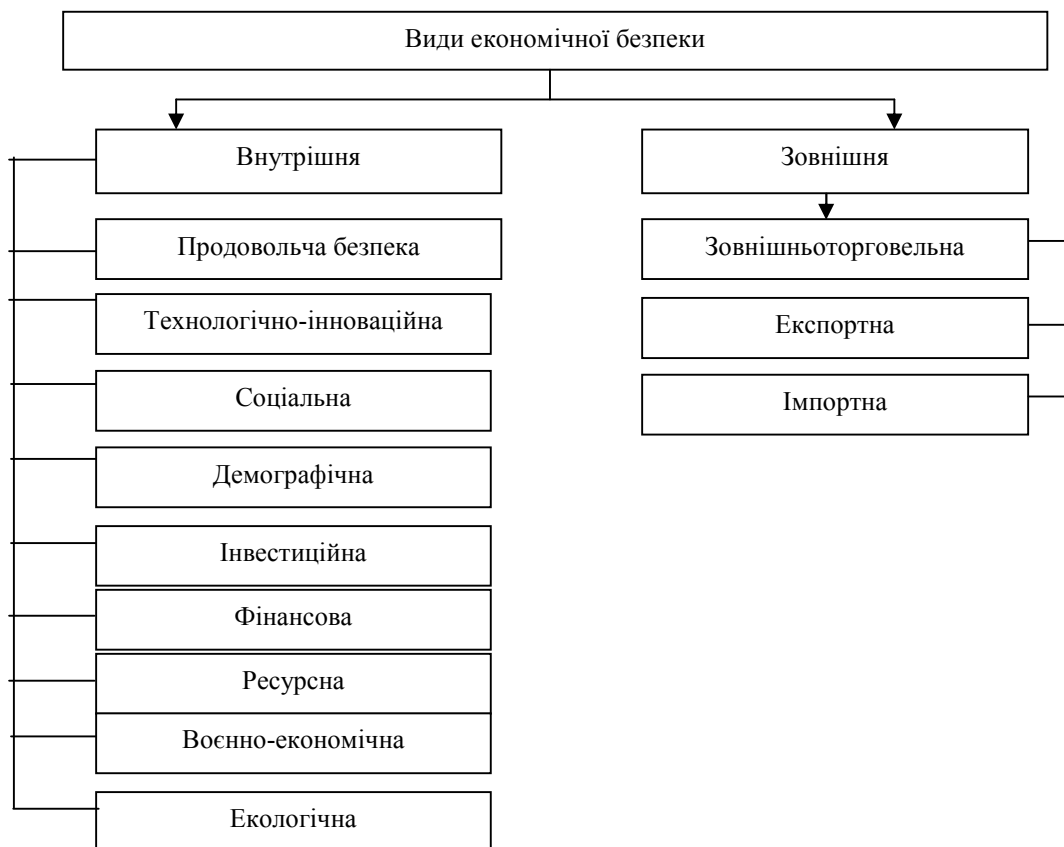

Рис. 1. Структура економічної безпеки

Розглянемо основні складові внутрішньої економічної безпеки держави. Продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток.

Питання продовольчої безпеки залишається актуальним останні роки і при розгляданні цього питання слід виходити із найгірших передбачень вирішення світової продовольчої проблеми. Найважливішим показником рівня продовольчої безпеки є калорійність добового раціону харчування населення, кількість продуктів харчування на душу населення), тобто показник обсягу споживання і відповідності його міжнародним нормам.

Основи технологічної безпеки не визначені в українському законодавстві. Сама техногенна безпека не виділена в окрему сферу в Законі України «Про основи національної безпеки України». Відповідно і в нормативно-правовому полі техногенна безпека не має повноцінного оформлення, оскільки й досі не сформовано належних нормативно-правових документів [1].

До основного показника інноваційної безпеки можна віднести рівень фінансування науково-технічних робіт (НТР). Недостатній рівень фінансування призводить до відтоку фахівців, недостатнього розвитку інфраструктури наукової діяльності та повільному оновленню продукції. На нашу думку доцільно об'єднати технологічну та інноваційну безпеку, оскільки на сьогодні дуже важливо покласти в основу розвитку України як незалежної держави не тільки досягнення високих показників розвитку та використання іноземних технологій, а й впровадження новітніх технологій, створення національної економіки за рахунок використання власних інтелектуальних ресурсів.

Соціальна та демографічна безпека – це близькі, але не тотожні поняття. Соціальна безпека являє собою дотримання інтересів особистості, сім'ї як соціального інституту, класів, суспільства, різних соціальних груп, а також доступність життєво необхідних послуг – медичних, страхових, стандарту освіти, культури та відпочинку. Демографічна безпека характеризується коефіцієнтами: природного приросту населення; смертності немовлят; коефіцієнтом міграції; відтворення населення; економічного навантаження на суспільство. Таким чином соціальна безпека полягає у досягненні якості життя населення, а демографічна у більшій мірі характеризує природний рух населення.

Інвестиційна безпека – це такий стан економіки, який забезпечує створення сприятливого інвестиційного клімату та продуктивне використання інвестицій без виникнення фінансової залежності від іноземних інвесторів. Рівень національних і іноземних інвестицій (за умов їх оптимального співвідношення) повинен забезпечувати довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери та стимулювати розвиток інноваційної сфери (як пріоритетної).

Забезпечення ресурсної безпеки для багатьох країн, які відчувають брак ресурсів і неспроможність забезпечити економічний розвиток за рахунок власних ресурсів, є однією з найбільш вразливих напрямків економічної безпеки. Україна відноситься до країн з великим потенціалом та різноманітністю корисних копалин, але тим не менш, відчуває залежність від імпортичних енергоносіїв. Під енергетичною безпекою слід розуміти здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах, а також під час дії дестабілізуючих зовнішніх чи внутрішніх факторів у межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах. Основними факторами впливу на енергетичну безпеку є структура енергоносіїв в енергоспоживанні, рівень засвоєння та споживання власних ресурсів, диверсифікованість джерел енергопостачання і шляхів транспортування, використання альтернативних джерел енергії і т.д.

Забезпечення воєнно-економічної безпеки – важливе завдання Української держави. Ступінь задоволення потреб у продукції як оборонного, так і цивільного призначення в екстремальних умовах є критерієм забезпечення воєнно-економічної безпеки. Покращання самозабезпечення держави технологіями цивільного й оборонного виробництва, нарощування технологічного потенціалу зміцнює її воєнно-економічну безпеку. Остання, безперечно, визначається новітніми досягненнями науково-технічного прогресу [4, с. 33-34].

Екологічна безпека – це новий напрямок в екологічній науці та природоохоронній галузі. Екологічна безпека є невід'ємною частиною економічної безпеки держави. Екологічний аспект має важливе значення для України. Сутність екологічної безпеки – це спрямування державної політики на охорону і раціональне використання мінерально-сировинних, земельних, водних, лісових, біологічних та інших ресурсів. Завдяки забезпеченню екологічної складової здійснення належного фінансування природоохоронних заходів сприятиме підтриманню екологічної рівноваги, відтворенню природно-ресурсного потенціалу і забезпеченню насамперед сировинно-ресурсної, енергетичної та продовольчої безпеки.

Фінансова система України знаходиться на стадії формування, хоча вже і признана країною з ринковою економікою. Фінансова безпека – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної,

банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. До основних показників можна віднести рівень інфляції, обсяг державного внутрішнього та зовнішнього боргу, вартість кредитів та рівень монетизації економіки.

Зовнішньоекономічна безпека є предметом багатьох досліджень серед науковців. Зовнішньоекономічна безпека держави має надзвичайно важливий характер серед складових економічної безпеки з огляду на участь держави у міжнародному поділі праці, системі світогосподарських зв'язків; вступу України в Світову організацію торгівлі (СОТ), процесу інтеграції національної економіки України в ЄС та глобалізаційні перетворення в рамках сучасної постіндустріальної цивілізації. Зовнішньоекономічна безпека складається з двох складових – експортної та імпоротної, деякі науковці виділяють третю - кредитно-інвестиційну [11, с. 50]. Експортна безпека, перш за все, характеризується показником експортної квоти (коефіцієнтом відкритості економіки). Експортна квота тим більша, чим вище розвинуті виробничі сили країни, у великих країнах експортна квота, як правило, менша, ніж у малих.

Імпортна квота як частка імпорту у валовому внутрішньому продукті країни характеризує також рівень залежності країни від імпорту товарів і послуг. Імпортна безпека характеризується раціональною товарною та географічною збалансованістю імпорту, що позитивно впливає на розвиток національної економіки, захищає внутрішній ринок і національного товаровиробника, сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та економічної незалежності України. Інтеграція економіки України до світової економічної системи загострює питання економічної та зовнішньоекономічної безпеки, без гарантування якої країна не може бути повноправним учасником світогосподарських зв'язків, посісти належне місце в міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту і протидії глобальним викликам її економічній безпеці.

Проаналізувавши все вищевикладене, можна зробити висновок, що економічна безпека держави – це не тільки стан національної економіки, який визначається оптимальними показниками функціонування національної економіки, але й здатність нарощувати існуючий потенціал а також зберігання стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз, що дозволяє задовольнити потреби суспільства.

Усі елементи економічної безпеки мають першочергове значення, саме тому неможливо визначити головні та другорядні складові. Економічна безпека спрямована на захист економічних інтересів держави, усього суспільства і кожного громадянина окремо, а також на підвищення конкурентоспроможності країни та досягнення оптимального рівня сталого розвитку.

Мета системи забезпечення економічної безпеки полягає у підтримці належного рівня розвитку економіки, нарощування технологічно-інноваційного потенціалу, виявленні загроз та вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захисті економічних інтересів суспільства та окремою особи. У подальшому дослідженні доцільно, на основі визначеної класифікації видів економічної безпеки, провести дослідження ризиків економічної безпеки (сукупності загроз) та сформулювати практичні рекомендації щодо мінімізації втрат від їх впливу.

Література

1. Антоненко Л.А. Технологічна безпека України у глобальному інноваційному просторі ХХІ сторіччя / Л.А. Антоненко, К.А. Дера // Проблеми економіки та управління. – 2008. - №628. – С. 18-23.
2. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія / Б.В. Губський. – К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. – 122 с.
3. Дарнопих Г.Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01. «Економічна теорія» / Г. Ю. Дарнопих. – Харків, 1999. – 21 с.
4. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.
5. Кузьменко В.В. Економічна безпека та сталий розвиток: взаємодія на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / В.В. Кузьменко.– Донецьк, 2007. – 171с.
6. Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / І.Г. Мішина. – Донецьк, 2007. – 235 с.
7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: КИИЦ, 1999. – 463 с.
8. Покотиленко Р.В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки: дис. ... канд. екон. наук: 08.02.03 / Р.В. Покотиленко. - Донецьк, 2002. – 249 с.
9. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48с.
10. Україна у системі міжнародної безпеки : монографія / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НППМБ. – 450с.
11. Чесноков А.В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України: дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 / А.В. Чесноков.- Київ, 2006. – 207 с.

Рецензент докт. екон. наук, професор С.П. Наливайченко